

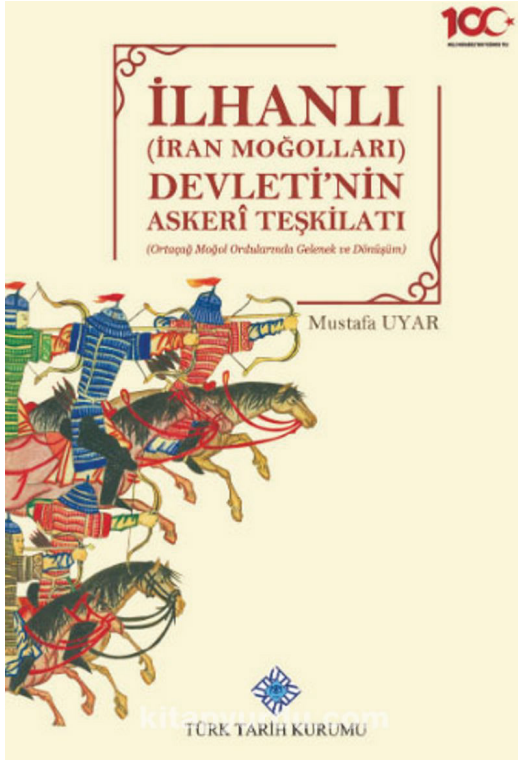
Kitap Değerlendirme

İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı (Ortaçağ Moğol Ordularında Gelenek ve Dönüşüm)

Mustafa UYAR

UYAR, Mustafa (2020), İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı (Ortaçağ Moğol Ordularında Gelenek ve Dönüşüm), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara. ISBN: 978-975-17-4484-5, 1. Baskı, s. 216

Ömer SUBAŞI*

Gazi

Akademik
Bakış
369
Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

Makale Geliş Tarihi: 22.11.2022. Makale Kabul Tarihi: 20.11.2023.

Kitap Değerlendirme / Künye: SUBAŞI, Ömer, "Kitap Değerlendirme: İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı (Ortaçağ Moğol Ordularında Gelenek ve Dönüşüm)", Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD), Sayı: 33, Cilt: 17, Aralık 2023, s. 369-378.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Erzurum / Türkiye, E-mail: omer.subasi@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8081-6637.

Yazar Mustafa Uyar'ın bu eseri ön söz, kısaltmalar ve giriş bölümü ile başlamış ve beş bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Söz konusu beş ana bölüm kendi içerisinde alt başlıklara bölünerek konular detaylandırılmış ve nihayetinde sırasıyla kaynaklar ve dizin kısmı verilerek eser 216 sayfa olarak sonlandırılmıştır.

Yazar, eserin ön sözünde Moğolların Yakın Doğu coğrafyasındaki şubesi olan İlhanlı Devleti'nin askerî teşkilatını geniş bir perspektifle ele almakta, bilhassa İlhanlılar özelinde Moğol askerî yapısındaki coğrafya ve zamana bağlı kaçınılmaz dönüşüm ve uyuma dair yaptığı incelemeleri okurlarıyla paylaşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde ele aldığı konuları değerlendiren yazar, eserinde genel hatlarıyla dikkat çektiği noktaları belirterek Gazan Han'ın yaptığı reformlar üzerinden bölümlerin oluşturulma aşamaları hakkında görüş beyan edip eserin bölümleri ve diğer ana başlıkları hakkında kısaca bilgi vermiştir. Devamında okurların kitaptan sağlayacağı maksimum faydaya değinirken özellikle kitabın dizin kısmının askerî tarih çalışanları için önemli bir terminoloji kaynağı oluşturacağını vurgulanmıştır. Ön sözün son kısmında ise bir teşekkür bölümü bulunmaktadır.

Yazar, "Cengiz Han Öncesi Bozkır Ordularına Genel Bir Bakış" başlığıyla ele aldığı giriş kısmına Türkler özelinde konar-göçer toplulukların askerî birliklerinin Avrasya bozkırlarındaki yerleşik hayat süren halkların oluşturdukları ordulara göre daha düzenli ve disiplinli oluşuna değinmiştir. Ardından çalışmanın ana temasını meydana getiren Moğollara dair düşüncelerini gözler önüne sererek Cengiz Han'ın ordularının coğrafi yönlere, evrensel yapıya, renklere ve sayılara göre tanzim edilmesini ayrıntılarıyla ele almıştır. Konar-göçer toplumların her tabakasının askerî görevlerde hizmet ettiğine değinen yazar, Türkçede kullanılan "er" sözcüğü üzerinden Türklerin askerlik ve savaşçılık özelliklerine değinirken Moğollarda kullanılan çerig/çerik kelimesinin de önemine vurgu yapmıştır. Savaşlarda asker olarak görev yapan kadınların da varlığına dair örnekler vererek okurların dikkatini çeken yazar, Cengiz Han'ın ordularının da bu özelliklere haiz olduğunu ayrıca belirtmiştir.

Giriş bölümünü dört alt başlık hâlinde düzenleyen yazar, "eğitim" ismiyle kaleme aldığı başlıkta iyi donatılmış ve disiplinli bir ordunun her daim savaşa hazır olmasını sağlayacak şekilde dağlarda ve otlaklarda talim yapmasını ayrıca bu becerilerini geliştirmek için at yarışı, cirit ve güreş gibi çeşitli faaliyetler içerisinde bulduklarını gözler önüne sermiştir. Bütün bunlara ek olarak eserde süre avlarında vahşi hayvanların savaş kural ve taktiklerine göre avlanarak ordunun eğitim ve disipline edilmesinin de önemini vurgulamıştır. Yazar ikinci başlıkta savaş düzeni ve taktikler hakkında okurlarını bilgilendirirken Türklerin kullandıkları en eski taktiklerden olan -seferde önemli kuvvetleri merkeze yerleştirmek ve diğer etnik gruplardan oluşan yardımcı birlikleri ise kanatlara konuşlandırma- usulünden yola çıkarak orduların çeşitli etnik gruplardan oluştuğunun altını çizmiştir. Çatışma

Gör

sırasında belirli bir düzen içerisinde olmayan birliklerin kabile ve klanlara göre dizilişlerini, hatta savaş düzenini gece oluşturmak ve savaş meydanının dışında özellikle tuzak kurmak için birlikler bulundurmak ya da yedek at veya eşyaları ordudan uzak bir bölgede bekletmek gibi yöntemlerden bahsetmiştir. Ayrıca savaş sırasında safların düzeni, sıklığı ile alakalı bilgiler veren yazara göre, bu tarz savaşmayı tercih eden birlikler uzaktan cenk etmeyi veya tuzak kurmayı özellikle tercih etmekteydiler. Düşman etrafında turlamak, sahte çekilme, ani olarak düşmanın etrafını sarma hareketi ve aniden saldırı gibi savaş taktiklerinden de bahseden yazar, çok kalabalık at sürüleri için gerekli otlak ihtiyacını, bu taktiğin zayıf yönü olarak görse de süvari şekilde savaşan orduların piyadelere karşı başarılı olduğuna dair görüşlerini okurlarıyla paylaşmıştır. Yazar yoğun olarak kullanılan sahte ricat taktiği üzerinde dururken dönem dönem bazı göçebe kavimlerin de ağır piyadeler hâlinde savaşa iştirak ettiğini iddia ederek konuya dair düşüncelerini ayrıntılı şekilde çalışmada aktarmıştır. Giriş bölümünün üçüncü kısmında yazar, göçebelere mahsus savunma taktiklerinin başında gelen aile ve eşyalarının bulunduğu birimleri halka içerisine almalarını ele almış ve göçbelerin savunma amacıyla yanlarında bazı araç gereçleri taşıdığını ifade ederek gerek Hazarların gerekse Avrupa Hun İmparatoru Attila'nın buna benzer taktiklerle mücadele ettiğine dair örnekler vererek anlatımını zenginleştirmiştir. Yazar, giriş bölümünün dördüncü ve son kısmını "teçhizat" başlığı altında kaleme almıştır. Bu bölümde askerlerin giyim kuşamı üzerinden bilgiler verirken süvarilerin giydiği zırha ve özellikle hammaddesine dair ayrıntıları okurlarıyla paylaşmıştır. Hatta atların bile zırlarının olduğu bir coğrafyada başarılı olabilmek için bu güçlü zırları aşır askerlere zarar vermek amacıyla yapılan süvari kılıçları, ok uçları ve mızrakların olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Türkleri her iki elinde silah, mızraklarını omuzlarında, okları ellerinde tutar şekilde resmederek anlatıma renk katan yazar, göçerlerin silahlarını kendilerinin ürettiğini de belirtmiştir. Türklerin de demircilik ve metal işçiliğindeki becerilerine dikkat çeken yazar, demirin temin edilme yönetimlerini göz önüne sererken at koşum takımlarının önemine vurgu yapmıştır. Konar-göçer toplumların bilhassa Türklerin okçuluktaki becerilerini bu bölüm içerisinde konu edinen yazar, bozkır topluluklarının muhasara ve kuşatma cihazları bakımından ve savaş makinalarından mahrum olduğunu ayrıca ifade etmiştir. Savaş sırasında kuşatma kuleleri, koç başları ve şahmerdanların kuşatmalardaki önemine vurgu yaptıktan sonra, bu makinaları kullanan bozkır halklarından örnekler vererek anlatıma devam etmiştir. Ardından bayraklar ve sancaklardan bahsederek anlatımını sürdürürken göçerlerin su taşımacılığı hakkındaki düşüncelerini okurlarıyla paylaşarak giriş bölümünü sonlandırmıştır.

"Cengiz Han'ın Ordusu" genel başlığı ile verilen birinci bölüm, kendi içerisinde beş alt başlığa ayrılarak incelenmiştir. Yazar birinci bölümün ilk alt başlığına Cengiz'in ordusunda askerlik hizmetini ele alarak başlamıştır. Devamında dünya literatüründe ordu-balık şeklinde adlandırılan ve savaş

Görüş

Akademik
Bakış
371
Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

zamanında askere alma veya barış zamanında da varlığını muhafaza eden askerlik sisteminin var olduğu Moğol ordularına mahsus özel birliklerini oluşturmak üzere zorunlu istihdamın söz konusu olduğuna vurgu yapmıştır. Aile içerisindeki tüm erkek fertlerin asker sayılmasından dolayı belli bir zaman diliminde askerlik hizmet zorunluluğu olmadığını belirten yazar, bir dönem Kasım-Aralık aylarında 20-30 yaşlarındaki her erkeğin orduya katılma mecburiyeti getirildiğine ve katılmayanların ölümle cezalandırılacağına dair yarlıklar bulunduğuna değinmiştir. Hatta bazı dönemlerde ihtiyaca binaen askerî hizmete alımın 15-60 yaş aralığına kadar açıldığına, hatta dönem dönem ailelerin erkek çocuklarının sayısına göre orduya asker olarak erkek çocuklarını vermelerine dair uygulamaların olduğuna ilişkin ayrıntılı bilgiler vermiştir. Moğol orduları çatısı altına girenlerin artık Moğol askerî olarak kabul edilmesi için yapılan törenler sonrasında, askerlerin sıradan halktan farklı görünmeleri amacıyla kendilerine özgü saç kesim şekillerine sahip olduklarını vurgulamıştır. Buna dair ritüellerden sonra askerliğe mahsus saç ve giyim tarzlarıyla ve teçhizatla askere kabul edilen bireyin ordunun bir neferi olduğu üzerinde durmuştur. İkinci alt başlığı “Asker Sayısı ve Teşkilat Yapısı”na ayıran yazar, sayılması veya hesaplanması hiç te kolay olmayan Moğol ordusunun büyüklüğüne dair farklı kaynaklardan yararlanarak özellikle tümen üzerinden yapılan hesaplama yoluna gitmiş ancak sürekli askere alma ve verilen kayıplardan dolayı asıl sayının tespiti için Moğolistan’ın yüzölçümü üzerinden tespitler yapmaya gayret etmiştir. Nihayetinde yazar, asker sayısı hakkında öngörülerde bulunarak çalışmasında Moğol ordusunun 120.000’den az olmayacağına dair kanaat belirtmiştir. İkinci başlık altında ilk önce Cengiz ordularının temelini oluşturan, asıl gayesinin taktik ve disiplini sağlamak olan onluk sistemini ayrıntılarıyla ele alan yazar tümen (on binlik), mingan (binlik), cagun (yüzlük) ve arban (onluk) gibi kavramların gelişim süreçlerinden bahsederek Mete Han’a kadar uzanan geçmişiyle onluk sisteme açıklık getirmiştir. Cengiz Han’ın hassa ordusunu teşkil eden Keşik’i ayrı bir başlıkta inceleyen yazara göre bu birliğin ilk örneklerine Cengiz Han’ın Kerait ülkesini ele geçirdiği sırada rastlamaktayız. Muhafız veya hassa birliğinin yapısını ayrıntılarıyla ele alırken birlikte hizmet eden asker sayılarına dair de bilgileri okurlarıyla paylaşmıştır. Han’la beraber seferlere çıktığı veya harplere gittiği bilinen Keşik’in ne zaman ve nerde konuşlanacağına Han’ın kendisi karar verirken göçebe hayatın getirdiği tehlikelere veya beklenmedik gelişmelere karşı Cengiz’in bilinçli bir yönetici olduğunu belirten yazar, bu birliğin yalnız Cengiz’i koruyan bir muhafız birliği olarak düşünmenin yanlış olduğunu iddia eder ki yine yazara göre Cengiz bu birliği kendisine güvenilir muavinler yetiştirmek için bir mektep olarak tasarlamıştır. Keşik’e asker alımında birçok yükümlülüklerin var olduğunu ve yalnız Moğol aristokrasısından askerler alındığını belirtmektedir. Moğol imparatorluğunun ele geçirilen topraklardaki hâkimiyetinin ve idari kontrolün sağlanması bakımından büyük bir öneme sahip olan “Teme” ise Moğol askerî sisteminin işleyişi açısından oldukça önemliydi. Yazar, bu temeleri ayrı bir

görsel

başlık hâlinde ayrıntılarıyla okurların beğenisine sunmuştur.

Yazar, “Cengiz Dönemi Ordularının Teçhizatı” isimliyle kaleme aldığı alt başlığına özellikle silah ve teçhizatı belirleyen amillerin başında gelen demiri ele alarak başladığı bu kısımda, göçebe toplumların demiri elde edebilmek için yerleşik toplumlarla olan ticaret bağlarının önemini vurgulamış ve anlatımını güçlendirmek amacıyla etkili örnekler vermiştir. Her ne kadar başta Moğollar olmak üzere tüm göçebe toplumlar için vazgeçilmez olan demirden mamul silahlar savaşçılar için çok mühim bir enstrüman olsa da sürücüler atlarının hareket kabiliyetini kısıtlamaktan kaçınmak amacıyla ağır donanımlardan sakınmışlardır. Bu minvalde göçebe ile atı arasında kurulan bağın altını çizen yazar, kısmen diğerlerine göre daha küçük olan Moğol atlarının fiziki özelliklerine vurgu yaparak atların yük taşıma kapasitesini de rakamlar vermek suretiyle açıklayıp konuyu derinlemesine ele almıştır. Hafif süvari birlikleri şeklinde oluşturulan Cengiz Moğollarının orduları açısından vazgeçilmez bir silah olan ok ve yay için Moğolistan coğrafyasının elverişli doğasından bahsederken, ok ve yay yapımında kullanılan malzemeler ile bu silahların etkili kullanım mesafelerini ve özelliklerini de gözler önüne sermiştir. Anlatımını güçlendirmek ve okurların aklındaki sorulara cevaplar vermek isteyen yazar, Plano Carpini veya Rubrucklu William gibi dönemin yazarlarının eserlerinden alıntılar yaparak aktarımlarını ziyadesiyle renklendirmiş ve akışı güçlendirmiştir.

Cengiz Han'ın askerlik stratejilerini ve taktiklerini ayrı bir başlık altında ele alan yazar, Moğolların kullanmış olduğu savaş taktiklerinin Hunlar ve Göktürkler tarafından layıkıyla uygulandığını vurgulamış; bu devletlerin zaman içerisinde mükemmelleştirdikleri, yerleşik halklara karşı yapılan akınlar ve bozkırdaki büyük sürek avları sırasında tecrübeyle yoğrulmuş bozkır kavimlerinin ortak taktiklerinden başka bir şey olmadığı görüşünü okurların dikkatine sunmuştur. Cengiz Han ve bakiyelerinin akınlara hazırlık aşamasının en önemli süreçlerinden biri olan kurultaylar, yılın ocak ayında toplanır ve yapılacak seferin ayrıntıları teferruatlı şekilde görüşülürdü. Yazar bu anlatımlarını yine Carpini'nin verdiği bilgilerle güçlendirirken Moğolların düşmanla karşılaştıkları sırada uyguladıkları savaş taktiklerini de ayrıntılarıyla gözler önüne sermektedir. Moğol savaş yöntemlerinin vazgeçilmez unsuru olan hafif süvari birliklerinin zorda kaldıklarında atlarından inerek yaya hâlde düşmanla yakın temasta bulunarak göğüs göğüse savaştığına dair bilgilerin var olduğuna dikkat çeken yazar, Marco Polo'nun eserinden alıntılar yaparak Moğolların savaşlarda saldırmak için öncelikli alanlar olarak savunmasız bölgeleri, köyleri ve surları bulunmayan korumasız şehirleri hedef aldıklarını belirtmiştir.

Her ne kadar göçebe toplulukların temsilcileri olsa da Moğollar ele geçirdikleri ülkelerdeki askeri taktik ve teknolojileri benimsemekten hiçbir şekilde uzak durmamışlar ve bunun kanıtı olarak ta ordularında Çinlilerden veya Müslüman ustalardan yararlanmayı ihmal etmemişlerdir. Yazar, Moğollar ele geçirdikleri yerlerde özellikle âlim, zanaatkar, esnaf ve çiftçiyi

Yazı

Akademik
Bakış
373
Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

bir tarafa ayırdıktan sonra kalanların büyük bir çoğunluğunu öldürdüklerini belirtirken burada üzerinde durulması gereken asıl noktaya dikkat çekmek istemiş ve ordu için çok önemli olan zanaat erbabının Moğollar açısından kıymetini gözler önüne sermiştir. Moğolların savaş sırasında başvurdukları hilelere ayrıca değinen yazar, devamında Moğolların askerî eğitim ve talim unsurlarını da ayrı bir alt başlık şeklinde okurların beğenisine sunmuştur.

Eserde her yetişkin erkek bireyi asker kabul eden Moğollarda ordu-halk kavramı ayrıntılı şekilde ele alınarak anlatılmıştır. Yazar, Moğol ordularında ehemmiyet verilen ve ağır yaptırımlarla tatbik edilen eğitimlerin teorik uygulaması olan katı disiplinin Moğol askerleri açısından anlamına dair bilgiler vererek herhangi bir hareketin ilkelerine ve planlarına sadık kalmak zorunluluğunun da altını çizmiştir. Yazara göre katı disiplin hâlinde hareket eden Moğol askerleri, verilen emirleri sorgulamadan icra etmek zorundadır. Bu da Moğol hiyerarşisinin as-üs ilişkisindeki koşulsuz itaati göstermektedir. Verdiği emrin her şeyin üstünde olduğuna inanan Cengiz'in komutanları arasında geçen diyalogları da kitabında okurlarıyla paylaşan yazar, anlatımını güçlendirmek ve renklendirmek amacıyla tarihi kaynak yazarlarından örnekler vermeyi özellikle ihmal etmemiştir. Moğol ordularının askerî eğitim amacıyla sıklıkla kullandığı bir usul olan süre avına ayrı bir başlık açarak yabani ve vahşi hayvanların avlanma yöntemini zamanla spor ve eğlenceye dönüştürecek faaliyetleri ayrıntılı şekilde irdeleyerek birinci bölümü bitirmiştir.

Yazarın "İlhanlı Askerî Yapısının Ortaya Çıkması ve Yakın Doğu'ya Adaptasyonu Süreci" ismiyle kaleme aldığı ikinci bölüm, kendi içerisinde birçok farklı alt başlık hâlinde düzenlenmiştir. Yazar, ikinci bölümün ilk kısmında Moğollar öncesi Yakın Doğu askerî sistemlerine dair genel düşüncülerini okurlarıyla paylaşırken özellikle Türklerin bölgede varlığından bahseder ve devamında bölgede Türk, Arap, İran, Bizans ve Hint olmak üzere başlıca beş çeşit askerî düzenin bulunduğu dair deliller üzerinde durmuştur. Yüksek hareket kabiliyetine sahip hafif süvari birliklerinden bölgede zamanla Bizans hatta Batı askerî sistemini benimsenerek ağır süvari birliklerine geçişin yaşandığına dair görüş bildirmiştir. Özellikle Haçlı süvarilerinin ağır donanımları ve zırhlı şövalyeleriyle doğuda görünmeleri zamanla Müslümanların da Frank veya Haçlı taktiklerini benimsemelerine neden olacaktır. Ağır zırhlı Haçlı birliklerini karşılayan Fatımi orduları Araplardan ve Sudanlılardan kurulu piyade birliklerinden müteşekkil iken, açıkçası Haçlılar karşısında tutunabilmelerinin mümkünatı yoktu. Yazara göre, Eyyûbîler ise Haçlı birliklerine karşı yaptıkları düzenlemeler sayesinde başarılar elde ederken taktik ve donanım bakımından Türklere ve Türk savaş taktiklerinden ziyadesiyle yararlanmışlardı. Yakın Doğu'nun en belirgin ve kendilerine mahsus yönetim anlayışıyla öne çıkan siyasi aktörü ise Memlûklerdi. Haçlılara karşı Eyyûbîler döneminde başlayan ağır silahlanmaya dair eğilim Memlûkler döneminde iyice kendini göstermiş ve Haçlıların bölgeden tamamen atılması ancak ağır süvari taktik ve donanımın vermiş olduğu avantajla gerçekleşmiştir.

görsel

İkinci bölümün ikinci alt başlığına “İlhanlı Örneğinde Moğol Askerî Teşkilatında Dönüşüm ve Adaptasyon” ismiyle devam eden yazar, bu kısmı da kendi içerisinde alt başlıklara ayırarak ele almış ve anlatımında Hülegü'nün ordusunun tesisi ve Yakın Doğu'ya gönderilmesi hususunda yaşanan gelişmeler üzerinde durmuştur. Kardeşi Büyük Han Mönke Han tarafından İran'a ve Ön Asya'ya gönderilen Hülegü, İsmâîlîleri ve Abbasi Halifeliği gibi Moğol tahakkümüne karşı bir güç olarak direnen siyasi yapıların üstesinden gelmesi için gönderilmişti. 130.000 kişilik büyük bir orduyla düzenlenen kurultaydan sonra batıya doğru hareket eden Hülegü'nün Yakın Doğu'ya gelişini ele alan yazar, İlhanlı-Memlûk mücadelesinin başlangıcı sayılabilecek olan Aynu Câlût savaşı üzerinde durmuş ve Hülegü'nün batıya doğru gelişinde kendisine eşlik eden ordunun Cengiz'in ordusundan pek te farklı olmadığını belirtmiştir. Hülegü'nün batıya gelişi sırasındaki vakalara kısa da olsa değinen yazar, Hülegü'nün yönetiminde kurulan İlhanlı ordularının taktik ve teçhizatları bakımından değişimin ve hafif süvari birlikleri şeklinde savaştan savaşa koşan Moğol askerlerinin ağır süvari taktikleri ve teçhizat yapısına geçişini veya bunları benimsemesinin birçok nedeninin olduğunu vurgulamıştır. Bu dönüşüm veya değişimin asıl nedeni olarak İlhanlıların mücadele etmek zorunda kaldıkları güçlü düşman durumundaki Memlûkleri gören yazar, bir taraftan İlhanlı-Memlûk mücadelesinin sebepleri üzerinde dururken, diğer taraftan değişimin sebeplerini açıklamaya gayret etmiş ve nihayetinde Moğolların yerleştikleri coğrafyada sahip oldukları şehir veya kasabaların muhafazası için devamlı askerî garnizonlar bulundurma zorunluluğuna dikkat çekmeyi ihmal etmemiştir. Bu süreçte yoğun bir askerî nüfuza ihtiyaç duyan İlhanlılar, kuzeyde Altın Orda, doğuda Çağataylar ve güneyde Memlûklerle süren mücadelelerle baş edebilmek için değişime veya dönüşüme muhakkak ihtiyaç duymaktaydılar. İlhanlıların süreklilik arz eden mücadelelerinin başında; kuzey komşularıyla Kafkasya, doğudaki akrabaları Çağataylarla Horasan ve Mâverâünnehir ve güneyde Suriye coğrafyası başta olmak üzere Üç farklı coğrafyada, her coğrafyanın kendi ihtiyacına göre orduların taktiklerinin ve teçhizatlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Diğer bir sebep İlhanlıların asker ihtiyacının giderilmesidir. Gazan Han'ın bu eksikliğin farkına varıp ordunun insan ihtiyacını tacirlerden gulamlar satın alarak gidermeye çalıştığı bilinen bir gerçektir. Bunlara ek olarak İlhanlı ordularında görev yapan Hristiyan yardımcı kuvvetlerinin ağır süvari birliklerine uyum sağlama çabaları da gelmektedir.

İkinci bölümdeki anlatımına devam eden yazara göre İlhanlılar, kuruldıkları coğrafyanın etkisiyle değişmek veya dönüştürmek zorunda oldukları ordu taktik ve teçhizatlarını muhakkak savaşlarda sınamak zorundaydılar. Bunun da en güzel örneklerini Çağataylılara karşı Herat Savaşı'nda, Memlûklere karşı II. Hıms Savaşı'nda, Gazan Han döneminde yine Memlûklere karşı Suriye seferi sırasında gerçekleşen Vâdiü'l-Hazendâr Savaşı'nda ve Olcaytu Sultan döneminde Gilan bölgesi üzerine yapılan seferlerde görmekteyiz. İlhanlıların yeni taktik ve teçhizatları doğrultusunda dönüşüm sürecine giren

Gazî

Akademik
Bakış

375

Cilt 17

Sayı 33

Kış 2023

ordularının giriştikleri savaşları ayrı başlıklar altında okurlarına detaylarıyla veren yazar, eserinde donanım veya teçhizatın adaptasyonu ve bunun taktiksel boyutlarını da ele almayı ihmal etmediği gibi bu konuyu ayrı bir başlık altında incelemiştir. İlhanlıların Memlûklerle rekabet için gerekli gördükleri ağır donanımları nerden aldıklarına dair iki farklı görüşün olduğunu belirten yazara göre, birisi ticaret vasıtasıyla Batılı ülkelerden temin edilmiş olması, ikincisi ise İlhanlıların kendi bünyesinde ihtiyaç duydukları ağır donanım ve teçhizatları üretmiş olma ihtimalidir. Yazar, kaynak yazarlarından alıntılar yaparak İlhanlı ordularının ihtiyacı olan ağır donanımların imalatları için imalathaneler açtıklarını belirtirken Gazan Han döneminde orduların desteklenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için iki kez sistem değişikliğine gidildiğini, birincisinde silah üretimi için kotalar konulduğunu ve kurulan loncalar ile işleyişin sürekliliğinin sağlanmaya çalışıldığını devamında ise üretilen bu silahların açık pazarlarda satılma usulünün kabul edildiğini ifade eder. Yine İlhanlılarda silahların üretilmesinin yanında dışarıdan tüccarlar aracılığı ile satın alma yöntemine de sıklıkla başvuru bir uygulama olduğunu ve özellikle İtalyan tüccarlar vasıtasıyla dönem dönem bu alışverişlerin yapıldığını belirtmektedir. Yazar, İlhanlı ordusunun ihtiyacı olan ağır donanımların temini meselesini ele aldıktan sonra, Gazan Han'ın orduyu yeniden düzene ve intizama sokmak amacıyla yaptığı reformları ele almıştır. Gazan Han dönemine kadar İlhanlı ordusunun finansmanı ve bunun askerî yapısı üzerine etkilerini ayrı bir başlık altında ele alan yazar, Gazan Han'ın reformlarından önce ordunun düşmüş olduğu dar boğazdan bahsederek İlhanlı askerî yapısı içerisinde uyumsuzlukların ve yönetim aşamasında adem-i merkezîyetçiliğin Abaka Han döneminin son yıllarında başladığını ifade eder. Ayrıca özellikle rezil, kişiliksiz ve düzenbaz insanların dâhil olduğu yolsuzluklar gerek mali gerekse askerî sistem içerisinde bozulmalara neden olduğuna vurgu yapmıştır. Yazara göre, devletin büyüyen sınırlarıyla birlikte para ekonomisinin de büyümesi gerek askerî aristokrasinin gerekse kumandanların artan askerî ihtiyaçlarının hazine tarafından karşılanması yönünde olumlu bir gelişmeydi. Ardından gelen nakdi girdi azaldığında parasal ekonomi çökmüş, hazine askerî talepleri karşılayamaz hâle gelmişti. Bunun sonucunda askerî güçler, yerel idari ve mali arazi birimleri oluşturmuşlar, gelirler bakımından hem kendileri hem de merkezi hazine ile rekabete tutuşmuşlardır. Bunun yanında fethedilen yerlerdeki tahrip olmuş tarım arazilerinin yeniden imar edilmesi ve merkeze bağlanması İlhanlı yönetimi için önemli bir meşguliyet hâline gelmiştir. Tekstil alanında bu üretilen malların ticaretiyle ülkeye giren para akışı, İlhanlı hazinesi için önemli bir rol teşkil etmekteydi. Bunun yanında merkezi ve yerel otoriteler ile ticari antlaşmalar yapan tüccarların sağladığı kazançlar da İlhanlılar açısından önemli bir kazanımdı. İlhanlılar için merkezileşmeye bağlı şekilde artan zenginlik, devletin son yıllarına kadar devam etmiştir. Argun Han zamanında başlatılan ve Gazan Han döneminde tamamlanan merkezileşme çabaları, Olcaytu Sultan döneminde de önemini sürdürmüştür. Bu minvalde anlatımlarına devam

görsel

eden yazar, bundan sonra Gazan Han'ın reformasyonuna zemin hazırlayan süreç hakkında bilgi verirken Gazan Han öncesinde İlhanlı ordusuna askerî dağıtım yapılmadığını ifade ederek önceki İlhanlıların askere verdikleri nakdi yardımları örnekleriyle açıklamış, sonrasında reformasyon öğelerini ve süreci ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Öğeler ve süreci kendi içerisinde alt başlıklarla inceleyen yazar, İlhanlıların Orta Doğu'daki yaylak ve kışlaklar konusunu Anadolu/Rum kışlak ve yaylakları, Azerbaycan kışlak ve yaylakları, Mazenderan kışlakları, Horasan yaylakları gibi alt başlıklarda ayrıntılılarıyla ve zengin kaynaklar ışığında incelemiştir.

İlhanlı savaş stratejisiyle hareket eden Moğol ordularının özellikle Suriye hâkimiyeti için mücadele ettiği Memlûklere karşı herhangi bir üstünlük sağlayamamasını veya İlhanlıların başarısızlıklarını Suriye'nin ekolojik karakteri üzerinden ele alan John Masson Smith, bölgenin savaş lojistiği için vazgeçilmez öğeleri olan atlara gerekli ot ve suya ev sahipliği yapmamasından yola çıkarak İlhanlıların savaşlara gerektiği kadar asker getirmediklerini iddia etmiştir. Yazar, Smith ile aynı fikirde olmadığını belirterek Suriye'nin Moğol ordularının genel özellikleriyle askerî ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabilecek bir coğrafya olduğunu örneklerle açıklayarak konunun detaylarını okurlarıyla paylaşmıştır.

Yazar, çalışmanın üçüncü bölümünü "İlhanlı Ordusundaki Birimler, Organizasyon ve Görevliler" başlığı altında kaleme almıştır. Yazar, bölümü iki ana başlık hâlinde düzenlerken her başlığı kendi içerisinde alt başlıklar açarak aktarmıştır. Yazar, İlhanlı ordusunu oluşturan birimleri ele alırken İlhanlıların en yakın adamları olan ve büyük emirlerden oluşan Keziktan'ı anlatarak başlar. Devamında orduların öncü birlikleri hâlinde görev yapan Yezek/Karavul ile ordunun her daim ihtiyacı olan haberleri ulaştırmakla yükümlü Casus/Münhi/Haberdarı açıklar ve özellikle iç ve dış istihbarat ile ulaşan haber veya ham bilginin işleyişi hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Ardından "menkalay" ile orduların artçı birliklerini oluşturan "gecige" ve devamında özellikle Gürcülerden ve Ermenilerden oluşan yardımcı birliklere değinen yazar, savaşlarda bu birliklerin üstlendikleri görevleri de ziyadesiyle gözler önüne sermiştir. Diğer bir başlığı "İlhanlı Ordusunda Askerî Yetkililer ve Hiyerarşi" ismiyle kaleme alan yazar, ümera-yı leşker'den başlayarak sırayla şihne, kütval, bugavul, yurtçı, yasavul, bularguçı, tavacı ve hatunların muhafız birlikleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bölümün diğer bir başlığında ise ümeranın maaşı ve maaşların miktarı, devamında ise emirler ve askerlerin yargılanıp cezalandırılması üzerinde durmuştur. Anlatımlarına devam eden yazar, "Dîvân-ı Arz", "Dîvân-ı Mîsas" ve "Dîvân-ı Gerek"i ele aldığı İlhanlı ordusuyla ilgili divanlar hakkında ayrıntılı bilgileri okurların beğenisine sunarak bölümü sonlandırmıştır.

Dördüncü bölümü daha çok İlhanlı ordularında kullanılan silahlara ayıran yazar, bölümü "İlhanlı Ordusunun Teçhizatı ve Bunların Üretimi" başlığı altında incelemiştir. Bölümü önceki bölümlerde olduğu gibi kendi içerisinde alt başlıklar hâlinde kaleme alan yazar, önce ordu mensuplarının

görsel

kişisel silahlarının başında gelen ok ve yay yapımı/kullanımı konularını okurlarıyla paylaşmaktadır. Ardından Moğol askerlerinin kullanımındaki kılıç, hançer, mızrak-kargı, gürz, arbelet-tataryayı, zırh, kalkan ve miğferleri ayrıntılarıyla değerlendirmiştir. Ordu teçhizatları hakkında bilgi vermeye devam eden yazar, muhasara makineleri ve silahlarından sırasıyla mancınık, çark-çarh, neft-neffate ve çeperi anlatarak çalışmada okurların beğenisine sunduğu minyatürlerle anlatımını renklendirmiştir. Yazar, orduda kullanılan binek ve nakliye hayvanlarından at, sığır, deve, fil ve ulaşım için kullanılan arabalar hakkında bilgiler de vererek bölümü sonlandırılmıştır.

Yazarın “Savaş Mekanizmasının İşleyişi ve Sonuçlandırılması” ana başlığıyla kaleme aldığı beşinci ve son bölümünü kendi içerisinde alt başlıklar hâlinde düzenlemiştir. Bu bölümde savaşı başlatma ve süreci yönetmeye yönelik olarak ilk önce savaş kararının alınması için kengeş yapılmasıyla anlatımına başlamıştır. İlhanlılarda herhangi bir savaş kararı alınmadan önce kengeş yapıldığından bazen Moğolların nereye sefer düzenleyeceği gizliliğini yitiriyor ve düşmanlarda buna mukabil gerekli önlemleri alabiliyorlardı. Kengeş yapmak, bir bakıma savaş ilanı anlamına geldiği için seferin gizlilik içerisinde yürütülme imkânı ortadan kalkıyordu. Moğol savaş geleneklerine göre kengeş yapılmaksızın, yani istişare müessesesini işler hâle getirmeden faaliyete girilse bu davranışlar gayrimeşru sayılırdı. Kengeş’in Moğol savaş mekanizması açısından önemine vurgu yapan yazar, bir sonraki adımda İlhanlı ordularında özellikle savaşların sonucunun önceden tahmin edilmesi için kullanılan müneccimler hakkında da bilgi vererek savaş öncesi rakiplerin bir şekilde caydırılması amacıyla kullanılan elçi ve mektup gönderme usulünün uygulama yöntemleri hakkında okurları için gerekli açıklamaları yapmıştır. Yazar, bunun yanında İlhanlı ordularının savaş öncesi özellikle mücadele için kendileri açısından uygun buldukları yer veya coğrafyaların tespit yöntemlerinin belirlenmesi aşamalarını ele almıştır. Devamında savaşta kullanılan strateji ve taktiklere de ayrı bir başlık açarak İlhanlı ordularının meydan savaşlarındaki tanzimini, kuşatma taktiklerini ve savaş hilelerini anlatarak bölümüne son vermiştir.

Sonuç itibarıyla bu eser, dönemin ana kaynaklarının yanı sıra telif eserlerin de kullanıldığı, alanında önemli bir boşluğu dolduran kıymetli bir çalışmadır. Eserde kullanılan üslup ve kaynakların yazar tarafından iyi etüdü, çalışmanın bilimsel değerini arttırmıştır. Yazarın kullandığı akıcı dil eserin tamamına hâkim olarak okuyucunun konu hakkında bilgi sahibi olmasını kolaylaştırmıştır. Bilhassa yazarın ana kaynaklar üzerinden konuya bakışı ve okuyucuya kaynaklar arasında mukayese imkânı tanınması çalışmayı daha da özgün bir hale getirmiştir. Ayrıca eserde sadece İlhanlılar değil aynı zamanda onlarla Türkler arasındaki ilişkilere yer verilmesi bu çalışmayı Türk tarihi açısından da önemli kılmıştır. Çalışmasıyla özellikle Moğol-İlhanlı tarihi araştırmaları sahasında büyük bir boşluğu dolduran yazarın bu eserinin sonraki çalışmalara öncülük edeceği kanaatindeyiz.

görsel